

Solidarność NSZZ RI
Kalendarz rolniczy 1980/81
MATERIAŁY EDUKACYJNE

NSZZ RI
1981-2026

NSZZ RI
1981-2021

Solidarność

Solidarność NSZZ RI
Kalendarz rolniczy 1980/81

MATERIAŁY EDUKACYJNE

Projekt graficzny:
Beata Króliczak-Zajko

Korekta
Machina Druku

Skład:
Iwona Banasiak

ISBN 978-83-68245-38-7

Wydawca:
Machina Druku Sp. z o.o.
ul. Kocińska 26f, 87-100 Toruń

Toruń 2026

Druk:
Machina Druku
www.machinadruku.pl

Spis treści

Niezależny ruch chłopski	6
Ruch solidarnościowy na wsi	8
Styczeń	12
Luty	14
Marzec	17
Kwiecień	19
Maj.....	21
Czerwiec	23
Lipiec	26
Sierpień	28
Wrzesień	30
Październik	32
Listopad	34
Grudzień	36
Lista internowanych rolników	40

Niezależny ruch chłopski

W Polsce powojennej – opanowanej z pomocą Armii Czerwonej przez komunistów i pozostającej pod protektoratem sowieckim – po likwidacji Polskiego Stronnictwa Ludowego Stanisława Mikołajczyka nie było miejsca na żadne organizacje niezależne od władz. Masowy opór chłopów spowodował, że nie doszło do kolektywizacji rolnictwa i tylko w naszym kraju jako jedynym w całym obozie socjalistycznym zachowany został sektor prywatny. Ze względów ideologicznych byt chłopskich gospodarstw rodzinnych w PRL był jednak ciągle zagrożony, a państwo nie zapewniało im odpowiednich warunków egzystencji, preferując Państwowe Gospodarstwa Rolne, Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne i inne jednostki sektora uspołecznionego. Tworzone po 1956 roku kółka rolnicze – przekształcone potem w zbiurokratyzowane Spółdzielnie Kółek Rolniczych i faktycznie upaństwowione – miały być specyficzną polską drogą do socjalizmu na chłopskiej wsi, nie mogły więc reprezentować rolników indywidualnych.

Rolnicy odczuwali brak autentycznej organizacji społeczno-zawodowej, sporadycznie kierowali nawet pisma w tej sprawie do Centralnej Rady Związków Zawodowych, ale po raz pierwszy kwestię instytucjonalnej

obrony ich interesów zainteresowali się dopiero niezależni ludowcy, gdy środowiska opozycji antysocjalistycznej podjęły jawną działalność po 1976 roku. Rozważano początkowo utworzenie Komitetu Obrony Chłopów na wzór Komitetu Obrony Robotników, ostatecznie jednak koncepcja ta nie zyskała uznania i w tej sytuacji opozycjoniści wybrali różne formy działania. Już wiosną 1977 roku pojawiły się pierwsze postulaty powołania związku zawodowego rolników.

Decydujący dla ukształtowania się niezależnego ruchu chłopskiego okazał się rok 1978, kiedy protesty na wsi wywołało wejście w życie ustawy o emeryturach dla rolników. To długo oczekiwane rozwiązanie nie uwzględniło krytyki projektowanych przepisów ze strony między innymi seniorów ruchu ludowego oraz episkopatu Polski i miało wiele istotnych braków, a przejmowanie chłopskiej ziemi na rzecz państwa stanowiło kolejną próbę przeprowadzenia socjalizacji rolnictwa przez władze PRL. Około 240 tysięcy rolników odmówiło płacenia składek emerytalnych, istniały też ogniska ostrych konfliktów lokalnych. Niezadowolenie wsi udało się wykorzystać przedstawicielom Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”, którzy przyczynili się do założenia trzech Komitetów Samoobrony Chłopskiej:

Ziemi Lubelskiej (30 lipca), Ziemi Grójeckiej (9 września) i Ziemi Rzeszowskiej (12 listopada 1978 roku). Ich głównym organizatorem był Wiesław P. Kęcik. Odmienną formułę zastosował Henryk Bąk, który wskazując na międzynarodowe akty prawne, 10 września 1978 roku powołał Tymczasowy Komitet Niezależnego Związku Zawodowego Rolników. Jednym z przejawów działalności powstających na wsi ośrodków opozycyjnych było wydawanie gazetek poza cenzurą państwową, takich jak: „Rolnik Niezależny”, „Placówka” czy „Wieś Rzeszowska”, które mimo niedużych nakładów docierały za pośrednictwem popularnych radiostacji zachodnich – przede wszystkim Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa – do szerszych kręgów społecznych. Próbowano także zorganizować Uniwersytet Ludowy.

Wszystkie te niezależne inicjatywy zostały poddane w środowiskach wiejskich brutalnym prześladowaniom ze strony administracji terenowej i Służby Bezpieczeństwa. Represjonowano zwłaszcza ich liderów: Janusza Rożka, ks. Czesława Sadłowskiego ze Zbroszy Dużej – symbolu oporu rolników polskich w PRL – Jana Kozłowskiego i innych. Pozyskiwano w ich najbliższym otoczeniu agenturę i zmuszano do zaniechania działalności opozycyjnej. Zasięg niezależnego ruchu chłopskiego był przed sierpniem 1980 roku ograniczony do zaledwie paru ośrodków w kraju, a działalność miała często charakter symboliczny. Sukcesem stało się przede wszystkim podjęcie próby budowy nowych struktur oraz trwanie nielicznych działaczy chłopskich w dalszym oporze przeciw komunistycznej władzy.

(awk)

Ruch solidarnościowy na wsi

Przetomowe znaczenie dla niezależnego ruchu chłopskiego w PRL miały wydarzenia Sierpnia '80. Przedstawiciele opozycji wiejskiej wsparli strajkujących robotników Wybrzeża w ich walce o wolne związki zawodowe i nową Polskę. Kierowano do Gdańska odezwy z własnymi postulatami, wysyłano żywność i pieniądze. Stałą pomoc żywnościową świadczyli rolnicy z Żuław i Kaszub, do stoczniovców docierali też zwykli ludzie z gospodarstw z różnych stron kraju. W zawartym 31 sierpnia 1980 roku porozumieniu gdańskim umieszczono zapis głównych postulatów opozycyjnych dotyczących polityki rolnej: stworzenie trwałych perspektyw dla rozwoju chłopskiego gospodarstwa rodzinnego – podstawy polskiego rolnictwa, zrównanie sektorów rolnictwa w dostępie do wszystkich środków produkcji, włącznie z ziemią, oraz „stworzenie warunków dla odrodzenia samorządu wiejskiego”. Otwierało to kwestię zrzeszania się rolników w zmieniających warunkach społeczno-politycznych.

Działacze opozycji ze środowisk wiejskich postanowili połączyć dotychczasowe inicjatywy niezależne w celu wyłonienia jednolitej reprezentacji krajowej. Już 7 września 1980 roku doszło w Warszawie do przekształcenia Tymczasowego Komitetu

NZZR w Komitet NSZZ Rolników, powiększony o członków Komitetów Samoobrony Chłopskiej i Ośrodka Myśli Ludowej. Również pod wpływem wydarzeń w kraju rolnicy zaczęli oddolnie tworzyć w różnych regionach kraju rozmaite własne organizacje związkowe o zasięgu lokalnym. 1 września 1980 roku we wsi Makówiec powołano Komitet Założycielski Chłopskiego Związku Zawodowego Ziemi Dobrzyńskiej. Nowe ośrodki powstawały spontanicznie pod różnymi nazwami w wielu miejscach, od Wielkopolski po Dolny Śląsk i Bieszczady. Brak wzorców postępowania i informacji powodował, że zwracano się o pomoc do ogniw powstającego NSZZ „Solidarność”, doświadczonych działaczy ludowych oraz działaczy katolickich.

W rezultacie następował proces koncentracji i wyłaniania się głównych inicjatyw związkotwórczych. 17 września 1980 roku w Lipnie przy udziale Michała Jagły przyjęto statut i utworzono Komitet Założycielski Chłopskiego Związku Zawodowego Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw, ze Stanisławem Janiszem na czele, który skupiał rolników województwa włocławskiego. Z kolei 21 września 1980 roku swój statut – opracowany przez Henryka Bąka – otrzymał NSZZ Rolników. W skład utworzonego w Warszawie Komitetu

tetu Założycielskiego oprócz uczestników niezależnego ruchu chłopskiego sprzed sierpnia 1980 roku weszli inicjatorzy nowych struktur terenowych, ogółem mieszkańcy wsi z 13 spośród 49 ówczesnych województw. Przewodniczącym Komitetu został Zdzisław Ostatek (jak dziś wiadomo, rejestrowany przez SB jako TW „Karol”), a punkt informacyjny umieszczono w warszawskim domu Marzeny i Wiesława Kęcików, którzy byli faktycznymi organizatorami związku. 24 września 1980 roku delegacja NSZZ Rolników wspólnie z przedstawicielami NSZZ „Solidarność” złożyła statut do rejestracji sądowej.

Najpóźniej działalność rozpoczął Samorządny Związek Producentów Rolnych. Jego powstanie ogłosił dr Gabriel Janowski podczas inauguracji roku akademickiego na SGGW 2 października 1980 roku. Związek przyjął formułę stowarzyszenia o zasięgu ogólnopolskim, a w jego Komitecie Organizacyjnym znaleźli się rolnicy z 17 województw, głównie absolwenci uczelni i studenci.

Władze PRL próbowały przeciwdziałać zakładaniu związków zawodowych rolników. Cenzura w mediach zablokowała informacje na ten temat, a 2 października ogłoszono nadanie skompromitowanym kółkom rolniczym uprawnień związku zawodowego rolników indywidualnych i zapowiedziano przygotowanie ustawy o samorządzie rolniczym. Decyzje te, forsowane przez oficjalną propagandę i aparat państwowy, wywołały protesty działaczy niezależnych.

Jesienią 1980 roku stopniowo wykrywalizowały się trzy główne nurty związkowe ruchu solidarnościowego na wsi, które prowadziły między sobą ostry spór i rywalizowały o wpływy wśród mieszkańców wsi. Animozje podsycała SB, która uważała wszystkie związki zawodowe rolników za formacje antysocjalistyczne. Na zjeździe w Krakowie 19 października 1980 roku do nazwy NSZZ Rolników dodano hasło „Solidarność Wiejska”. Statut tego związku przewidywał, że prawa członkowskie przysługują nie tylko rolnikom indywidualnym, ale także pracownikom sektora państwowego i spółdzielczego, co wywoływało sprzeciw. Kontrowersje budziła też centralistyczna struktura związkowa. 4 listopada 1980 roku w Gdańsku utworzono konkurencyjną Krajową Radę Porozumiewawczą Chłopskich Niezależnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska” jako federację autonomicznych związków wojewódzkich zrzeszających wyłącznie chłopów. Temu nurtowi związkowemu bliskie były wartości ruchu ludowego i agraryzmu.

Zarówno „Solidarność Wiejska”, jak i „Solidarność Chłopska” nieufnie traktowały Samorządny Związek Producentów Rolnych, który jednak wkrótce zrezygnował z formuły stowarzyszenia. Mimo różnic i animozji personalnych przedstawiciele trzech nurtów związkowych występowali wspólnie wobec władz PRL, między innymi podczas rozmów w Ministerstwie Rolnictwa. Wspólne było też żądanie rejestracji związków zawodowych rolników. Sąd Wojewódzki w Warszawie

29 października 1980 roku oddalił jednak wnioski w tej sprawie. Według danych władz w tym czasie akces do nowych związków zgłosiło 40 tysięcy rolników. Kierownictwo PZPR – naciskane przez towarzyszy radzieckich – obawiało się reaktywowania PSL i prawdziwego sojuszu robotniczo-chłopskiego „Solidarność” miejskiej i wiejskiej. Twardo występowało przeciw budowie nowych struktur związkowych na wsi, preferując kółka rolnicze. Stanowisko to zyskało wsparcie władz ZSL.

W tej sytuacji liderzy trzech nurtów związkowych przystąpili do jednoczenia

ruchu solidarnościowego na wsi. W grudniu 1980 roku uzgodniono wstępnie statut i nazwę wspólnego związku zawodowego rolników indywidualnych. Rozprawie rewizyjnej w Sądzie Najwyższym 30 grudnia 1980 roku w sprawie rejestracji „Solidarność Wiejskiej” towarzyszyła manifestacja rolników na ulicach stolicy. Dzień wcześniej w Ustrzykach Dolnych rozpoczął się pierwszy w PRL strajk okupacyjny. Członkowie „Solidarność” z Bieszczadów zajęli salę konferencyjną w urzędzie miejskim, domagając się między innymi rejestracji NSZZ Rolników.

(awk)

Styczeń

Po podpisaniu porozumień społecznych w sierpniu i wrześniu 1980 roku w środowisku wiejskim rozpoczęły się działania zmierzające do powołania niezależnej i samorządnej organizacji reprezentującej interesy rolników. W całej Polsce powstawały komitety założycielskie rolniczych związków zawodowych, z reguły obejmujące swym zasięgiem obszar województwa. Wkrótce wykrystalizowały się trzy nurty o zasięgu ogólnopolskim, czyli NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”, NSZZ „Solidarność Chłopska” oraz NSZZ RI „Solidarność”, natomiast w grudniu 1980 r. podjęto pierwsze próby opracowania wspólnego statutu

i zarejestrowania Związku. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że to właśnie w styczniu spór o prawne uregulowanie działalności rolniczych związków zawodowych wszedł w decydującą fazę, a podejmowane wówczas inicjatywy głównych ośrodków ruchu na wsi przybliżyły długo oczekiwany moment zjednoczenia.

Jednym z najważniejszych symboli walki rolników o prawo do swobodnego zrzeszania się były, dziś już niemal legendarne, strajki rzeszowsko-ustrzyckie, które z czasem stały się ważnym elementem tożsamości całego ruchu związkowego na wsi. Przyczyną konfliktu była niesprawiedliwa polityka władz PRL

wobec rolników, co na terenie Bieszczadów wyrażało się w działaniach Urzędu Rady Ministrów związanych z przejmowaniem coraz to nowych połaci ziemi rolnej przekształcaney następnie w ośrodki wypoczynkowo-turystyczne (między innymi w Arłamowie). Postępowanie rządu wiązało się z licznymi szykanami wobec miejscowej ludności, którą w brutalny sposób wysiedlano, pozbawiając przy tym poszkodowanych prawa do uzyskania godziwych odszkodowań za poniesione straty.

29 grudnia 1980 r. członkowie powołanej kilka tygodni wcześniej Federacji Robotników, Rolników i Innych Grup Zawodowych Bieszczadów NSZZ „Solidarność” rozpoczęli strajk okupacyjny w Urzędzie Miasta i Gminy w Ustrzykach Dolnych. W skład kierownictwa protestu weszli: Mieczysław Barlewicz, Antoni Cycoń, Bolesław Hulewicz, Kazimierz Kołodziński, Franciszek Łysyganicz, Wierczyśław Nowacki, Wiesław Procyk, Krystyna Prokop-Kur, Józef Sabara, Władysław Włodarczyk i Antoni Wojnarowicz.

2 stycznia członkowie „Solidarności” z Rzeszowa w budynku należącym wcześniej do Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych rozpoczęli strajk, do którego włączyli się rolnicy z „Solidarności Wiejskiej”. Dzięki temu katalog żądań stawianych przez strajkujących został poszerzony o postulaty dotyczące między innymi podpisania porozumienia w Ustrzykach Dolnych czy rejestracji NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”. W powstałym z połączenia Komitetu Strajkowego NSZZ „Solidarność” i Komitetu NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska” jed-

nym Komitecie Strajkowym przewodniczącym został Jan Ogrodnik, a jego zastępcami zostali mianowani Jan Kućaj oraz Kazimierz Kościak; ważną rolę w jego pracach odgrywał Józef Ślisz. Działacze rolniczy wysunęli dezyderaty związane z gospodarowaniem ziemią, inwestycjami na wsi, rozwojem szkolnictwa, a także budownictwa sakralnego.

Strajk w Rzeszowie bardzo szybko został przekształcony w protest ogólnopolski, dlatego wojewódzkie komitety założycielskie rolniczych związków zawodowych delegowały swoich przedstawicieli do udziału w akcji. Naturalnie obie protestujące grupy – w Rzeszowie i Ustrzykach – starały się nawiązać współpracę, co spotkało się ze zdecydowanym przeciwdziałaniem władz. 12 stycznia MO zatrzymała trzech członków komitetu strajkowego w Ustrzykach Dolnych, a pozostali uczestnicy protestu zostali wyprowadzeni z budynku UMIG. Część przedostała się do budynku byłej WRZZ, niektórzy wrócili do Ustrzyk, gdzie kontynuowano protest w siedzibie lokalnej „Solidarności”. Pomoc dla walczących o swoje prawa rolników zadeklarowała Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”, zaś 27 stycznia do Rzeszowa przybyli Lech Wałęsa i Bogdan Lis. Choć zaangażowanie pracowniczej „Solidarności” nie przyniosło jeszcze konkretnych rezultatów, już samo wyartykułowanie podczas negocjacji potrzeby prawnego uregulowania kwestii zrzeszania się rolników ponownie rozbudziło nadzieję i pomogło przetrwać najtrudniejszy okres.

Luty

Od początku lutego we wszystkich regionach działacze chłopscy organizowali akcje protestacyjne, podczas których wyrażano solidarność ze strajkującymi w Rzeszowie. 2 lutego w Toruniu rolnicy przemaszewali spod bazyliki katedralnej Świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty przez Stary Rynek, a następnie ulicami: Słowackiego, Sienkiewicza, Gagarina do Auli Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, w której odbyło się spotkanie przedstawicieli środowiska wiejskiego poświęcone kwestii powołania i zalegalizowania wspólnej reprezentacji oraz poparcia dla strajku w Rzeszowie.

Nieprzypadkowo kwestia zjednoczenia ruchu związkowego na wsi została rozstrzygnięta właśnie w Rzeszowie. Podczas spotkania w tym mieście przedstawiciele trzech głównych organizacji 4–5 lutego podjęto decyzję o zintegrowaniu związków zawodowych, odkładając formalne powołanie struktur centralnych do czasu rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy wniosku dotyczącego rejestracji „Solidarności Wiejskiej”. Na osobną uwagę zasługuje także zaangażowanie hierarchów Kościoła katolickiego, którzy chętnie wspierali ruch solidarnościowy na wsi. Bez wątplenia w procesie starań rolników o zalegalizowanie niezależnych struktur związkowych istotne było poparcie kardynała Stefana Wyszyńskiego dla strajkujących wyrażone podczas audiencji dla przedstawicieli związków zawodowych rolników 6 lutego. Rolnicy mogli liczyć na pomoc kurii diecezjalnych, parafii, zakonów

oraz wszystkich środowisk katolickich działających wówczas w Polsce.

Jako że Sąd Najwyższy nie znalazł podstaw prawnych do zarejestrowania „Solidarności Wiejskiej”, czołowi działacze trzech ośrodków związkowych spotkali się po rozprawie 10 lutego na terenie SGGW-AR i powołali 33-osobowy Tymczasowy Komitet Założycielski NSZZ RI „Solidarność”. Trzy dni później podczas jego pierwszego spotkania w Bydgoszczy doszło do zmiany nazwy, podjęto bowiem uchwałę o powołaniu Krajowej Komisji Porozumiewawczej jako tymczasowego organu przedstawicielskiego NSZZ RI „Solidarność” do czasu ogólnopolskiego zjazdu delegatów. Przewodniczącym 15-osobowego Prezydium KKP NSZZ RI „Solidarność” został Witold Hatka. Ponadto przyjęto, że obowiązujący dla całej organizacji będzie statut złożony 10 stycznia 1981 roku w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie przez Gabriela Janowskiego, a na tymczasową siedzibę władz krajowych wybrano Bydgoszcz. Ustalono również datę walnego zjazdu delegatów, który miał się odbyć 6 marca w Szczecinie (ostatecznie zorganizowano go w Poznaniu).

Protesty w południowo-wschodniej Polsce zakończyły się 18 lutego w Rzeszowie i 20 lutego w Ustrzykach Dolnych podpisaniem porozumień, które tak naprawdę stanowiły integralną całość. Choć nie przyniosły one przełomu w kwestii legalizacji niezależnej działalności związkowej na wsi, ich znaczenie polegało na długofalowych skutkach rozpoczętych wtedy zmian

zbiorowej świadomości. Jak słusznie uważała Barbara Fedyszak-Radziejowska, w trakcie strajków w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych „podstawowe wartości połączyły miasto i wieś w solidarną wspólnotę”. Już sam fakt, że władze zdecydowały się podpisać porozumienie, którego stroną był Komitet Strajkowy działający w imieniu rolniczego związku, dawało nadzieję na rejestrację.

W podpisaniu porozumienia rzeszowskiego wzięli udział reprezentanci komisji rządowej w składzie: Andrzej Kacała, Jerzy Wojciechowski, Marian Magoń, Aleksander Merker, Henryk Pracki, Mieczysław Serwiński, Jan Kłopotowski i Wojciech Ratyński

oraz członkowie komitetu strajkowego: Jan Kułaj, Katarzyna Bielańska, Jan Antoń, Józef Ślisz, Władysław Mazur, Władysław Żabiński, Czesław Opolski, Władysław Zaguła, Józef Pelc, Jan Karuś, Jerzy Rożdżyński, Artur Balazs i Henryk Częstka. Porozumienia obejmowały wiele sfer, między innymi gwarancje prawne dla gospodarstw indywidualnych, kwestie zaopatrzenia wsi w artykuły konsumpcyjne, zmiany w przepisach emerytalnych oraz rozwoju szkolnictwa. Na straży realizacji wszystkich ustaleń miała stać utworzona przy współudziale KKP NSZZ „Solidarność” Komisja ds. Realizacji Porozumień Rzeszowsko-Ustrzyckich.

Marzec

Zorganizowany 8–9 marca Ogólnopolski Zjazd Delegatów NSZZ RI „Solidarność” w Poznaniu był wielkim świętem demokracji, na które przybyło około 1500 osób z całej Polski, w tym między innymi Lech Wałęsa. Zjazd rozpoczęła msza święta odprawiona w kościele dominikanów przez arcybiskupa Jerzego Strobę. Następnie uczestnicy udali się do budynku Opery Poznańskiej gdzie zapadły najważniejsze dla Związku decyzje. Dwudniowe obrady zakończyły się wyborem władz krajowych. Przewodniczącym Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego NSZZ RI „Solidarność” został Jan Kułaj. W Prezydium znaleźli się

także: Jan Antoń, Piotr Baumgart, Gabriel Janowski (zostali zastępcami przewodniczącego), Andrzej Chałupnik (sekretarz) oraz Roman Bartoszcze, Stanisław Chrobak, Jan Ciosek, Jan Frycze, Janusz Rożek, Katarzyna Bielańska i Józef Ślisz. Ponadto do OKZ weszli delegaci województw, członkowie Komisji ds. Realizacji Porozumień Rzeszowsko-Ustrzyckich (26 osób), jeden uczestnik strajku głodowego w Świdnicy i reprezentant strajkujących w Jeleniej Górze.

Równoległe do konfliktu wokół legalizacji NSZZ RI „Solidarność” toczył się spór o kształt kótek rolniczych, które w intencji władz PRL miały pełnić funkcję związku za-

wodowego rolników i równocześnie konkurencji dla rolniczej „Solidarności”. Główny spór o kształt i przyszłość kótek rolniczych przeniósł się wkrótce do województwa bydgoskiego. 16 marca kilkudziesięcioosobowa grupa rolników proklamowała strajk okupacyjny w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy, domagając się uznania przez władze zjazdu i Rady Wojewódzkiego Związku Kótek Rolniczych, udostępnienia na potrzeby tej organizacji pomieszczeń biurowych, uznania kótek rolniczych za jednostki gospodarczo-usługowe, a NSZZ RI „Solidarność” za społeczno-zawodową reprezentację rolników, a także zagwarantowania bezpieczeństwa uczestnikom protestu oraz przekazania całego Funduszu Rozwoju Rolnictwa do dyspozycji samorządu wiejskiego.

Bardzo szybko okazało się, że wsparty przez NSZZ „Solidarność” i krajowe władze rolniczego związku protest w Bydgoszczy może pomóc w rozwiązaniu kryzysu rejestracyjnego. Kolejnym etapem starań o nagłośnienie akcji i przybliżenie głównych celów OKS miały być wystąpienia przedstawicieli pracowniczej „Solidarności” oraz NSZZ RI „Solidarność” podczas sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej. Wbrew wcześniejszym ustaleniom reprezentantów związków zawodowych w ogóle nie dopuszczono do głosu, a w wyniku interwencji ZOMO doszło do pobicia trzech działaczy: Michała Bartoszcze, Mariusza Łabentowicza i Jana Rulewskiego. Wydarzenia w budyn-

ku Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy zaostrzyły konflikt, w którego rozwiązanie niemal natychmiast zaangażowały się KKP oraz rząd.

Manifestacyjny pokaz siły władz wywołał natychmiastową reakcję struktur NSZZ „Solidarność”. Na terenie zakładów pracy powstawały komitety strajkowe, które rolnicy zaopatrywali w żywność. Zerwanie rozmów i coraz bardziej realna perspektywa otwartego konfliktu między „Solidarnością” i PZPR zmusiły działaczy związkowych do rozpoczęcia przygotowań na wypadek kolejnych prowokacji ze strony władz. Podczas posiedzenia KKP NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy 23–24 marca ustalono, że strajk ostrzegawczy zostanie przeprowadzony 27 marca w godzinach 8.00–12.00 (był to jeden z największych protestów w historii Polski), a strajk generalny cztery dni później, jeśli wcześniej nie uda się osiągnąć porozumienia z władzami państwowymi.

Ostatecznie podpisane 30 marca porozumienie warszawskie odsunęło realną groźbę konfrontacji i znacznie rozładowało napięcie na linii rząd–„Solidarność”. Władze zobowiązały się wyjaśnić sprawę pobicia związkowców, wskazać i ukarać winnych oraz przyspieszyć prace nad ustawą o związkach zawodowych i prawie rolników do zrzeszania się. Kompromis osiągnięty w stolicy poprawił sytuację strajkujących w Bydgoszczy rolników, lecz nie rozstrzygnął sprawy rejestracji NSZZ RI „Solidarność”.

Kwiecień

Pryncypialne stanowisko władz w kwestii zarejestrowania NSZZ RI „Solidarność” zdecydowanie utrudniało prowadzenie negocjacji, choć rolnicy wykonali w kwietniu kilka gestów, które miały ułatwić rozwiązanie sporu. Przyspieszeniu porozumienia służyło między innymi spotkanie 6 kwietnia reprezentantów OKZ z prezesem NK ZSL Stanisławem Gucwą i członkiem Biura Politycznego KC PZPR Kazimierzem Barcikowskim, podczas którego rozmawiano o możliwościach opublikowania deklaracji dotyczącej intencji oraz głównych celów przyjętych przez Związek. Nazajutrz przedstawiciele OKS oraz OKZ NSZZ RI

„Solidarność” przedstawili na posiedzeniu Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do Przestrzegania Porozumień Społecznych dokument pod tytułem *Deklaracja o celach i charakterze NSZZ RI „Solidarność”*, w którym wyraźnie zakomunikowano rezygnację z ambicji politycznych i skoncentrowanie działań na „ochronie godności, praw i interesów rolników indywidualnych”. Był to zatem akt dobrej woli i wyciągnięcie ręki do rządzących.

Bez wątpienia decydujące znaczenie dla przyszłości NSZZ RI „Solidarność” miało zaangażowanie kardynała Stefana Wyszyńskiego, który w poufnych rozmowach

z kierownictwem partyjno-administracyjnym (Prymasa reprezentował prof. Romuald Kułutowicz) zdecydowanie bronił prawa rolników do posiadania własnej organizacji. Tymczasem pomimo wcześniejszych ustaleń, że rozmowy między rolnikami a komisją rządową zostaną wznowione najpóźniej w połowie kwietnia, delegacja ministerialna w ogóle nie przyjechała do Bydgoszczy, co odczytano jako przejaw lekceważenia protestujących. Przeciągające się negocjacje na temat możliwości zalegalizowania NSZZ RI „Solidarność” budziły coraz większą irytację strajkujących w Bydgoszczy, dlatego w odpowiedzi na niejednoznaczne stanowisko władz podjęto decyzję o rozszerzeniu akcji strajkowej i okupacji kolejnej siedziby „partii ludowej”, tym razem w Inowrocławiu.

Rozpoczęta 16 kwietnia rano akcja protestacyjna w Inowrocławiu była jedną z ostatnich i zarazem najbardziej radykalnych (część uczestników rozpoczęła strajk głodowy) odstęp konfliktu wokół kwestii zarejestrowania NSZZ RI „Solidarność”, która przyniosła przełom w negocjacjach. Po tym gdy 17 kwietnia 1981 r. 33 rolników z 8 województw rozpoczęło głodówkę w sanktuarium na Jasnej Górze, a gotowość do podjęcia akcji protestacyjnych zapowiedziano w innych regionach, władze podjęły decyzję o wznowieniu rozmów w Bydgosz-

czy. 17 kwietnia podpisano porozumienie, w myśl którego rząd miał najpóźniej do 10 maja 1981 roku zwrócić się do Sejmu o stworzenie podstaw prawnych umożliwiających rejestrację związków zawodowych rolników indywidualnych na takich samych zasadach jak związków robotniczych. W praktyce oznaczało to zgodę na legalizację NSZZ RI „Solidarność”.

Ponadto zagwarantowano nieskrępowany rozwój rolniczej „Solidarność” do czasu zarejestrowania tej organizacji, a także udział jej przedstawicieli w pracach nad ustawą o związkach zawodowych oraz ustawami o samorządzie rolniczym. W porozumieniu bydgoskim ponownie podkreślono, że ustalenia zawarte w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych będą nadal realizowane, w dodatku władze zobowiązały się udostępnić działaczom NSZZ RI „Solidarność” nowe lokale oraz obiecały przydział środków niezbędnych do prowadzenia działalności statutowej. Z ramienia OKS porozumienie podpisały między innymi: Michał Bartoszcze, Piotr Bartoszcze, Roman Bartoszcze, Witold Hatka, Kamil Matuszewski, Urban Matuszewski oraz Stanisław Mojzesowicz; swoje podpisy złożyli również członkowie OKZ: Jan Kułaj, Artur Balazs, Piotr Baumgart, Stanisław Janisz, Gabriel Janowski, Henryk Kapsa, Henryk Kaźmierski i Józef Ślisz.

Maj

Euforia wywołana podpisaniem porozumienia gwarantującego swobodną działalność rolniczej „Solidarności” udzieliła się całemu społeczeństwu. W kraju otwarcie manifestowano radość z odniesionego zwycięstwa, przede wszystkim w trakcie organizowanych wtedy niezależnych obchodów świąt patriotycznych i uroczystości religijnych. Uczestniczyli w nich także rolnicy, wzbogacając pochody i przemarsze w miastach o elementy ludowe (asysta kosynierów, delegacje w strojach regional-

nych). Na osobną uwagę zasługuje fakt, że z inicjatywy NSZZ RI „Solidarność” (przy współudziale NSZZ „Solidarność” i NZS) 3 maja w Toruniu zorganizowano pierwszą po okresie zniewolenia manifestację z okazji święta Konstytucji 3 maja. Przemarsz ponad 5000 uczestników reprezentujących wszystkie gminy województwa toruńskiego w asyście kosynierów z Nowego Rynku ulicami: Świętej Katarzyny, Wały Generała Sikorskiego i Dzierżyńskiego (obecnie Chełmińska) na Rynek Starego Miasta, złożenie

kwiatów przy pomniku Mikołaja Kopernika oraz msza polowa były wielkim, zbiorowym przeżyciem i jednocześnie manifestem wolnego społeczeństwa.

Pierwsza dekada maja upłynęła przede wszystkim na ostatnich przygotowaniach do rychłej rejestracji NSZZ RI „Solidarność”. Efektem porozumienia w Bydgoszczy były dwie ustawy z 6 maja 1981 roku: o związkach zawodowych rolników indywidualnych i o rejestracji kótek rolniczych, a także związków kótek i organizacji rolniczych. W ten sposób władze umożliwiły rejestrację Centralnego Związku Kótek i Organizacji Rolniczych jako Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych. Pierwsza z wymienionych ustaw stanowiła, że do czasu zakończenia procesu legislacyjnego rolnicy mają prawo tworzyć związek zawodowy na zasadach właściwych dla pracowniczych związków zawodowych. Podczas zjazdu OKZ 9–10 maja 1981 roku w Szczecinie uchwalono między innymi regulamin obrad i zebrań OKZ NSZZ RI „Solidarność”, ale przede wszystkim dokonano ostatecznych zmian w statucie organizacji i wykreślono z niego zapis dotyczący osobowości prawnej związków wojewódzkich.

12 maja odbyła się w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie rozprawa dotycząca rejestracji NSZZ RI „Solidarność”. Zgromadzony przed budynkiem tłum, przede wszystkim działacze rolniczych z całej Polski, niecierpliwie czekał na rozstrzygnięcie. Po wielu miesiącach walki obfitującej w liczne dra-

maty i niekończące się spory spełniło się pragnienie mieszkańców polskiej wsi – zarejestrowano Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Radość i wzruszenie udzieliły się wszystkim. Po ogłoszeniu wyroku rolnicy odśpiewali *Rotę* oraz hymn narodowy, a Jan Kułaj opuścił gmach sądu na rękach tłumy. Następnie zgromadzeni przemaszewowali pod Grób Nieznanego Żołnierza, gdzie delegacje złożyły wieńce, po południu zaś w Domu Chłopa – przeznaczonym na siedzibę OKZ – zorganizowano konferencję prasową.

Już następnego dnia radość i dumy z osiągnięcia celu ustąpiły miejsca uczuciom smutku i przerażenia. Z Rzymu nadeszła dramatyczna wiadomość o zamachu na Ojca Świętego, która wywołała ogromne poruszenie w całym społeczeństwie. Spontanicznie organizowane spotkania modlitewne ponownie zjednoczyły cały naród, który niecierpliwie oczekiwał na kolejne doniesienia o stanie zdrowia Jana Pawła II. Z inicjatywy Michała Grabianki 17 maja na Rynku Staromiejskim w Toruniu została odprawiona msza święta w intencji ciężko rannego papieża oraz chorego kardynała Wyszyńskiego, w której udział wziął między innymi Jan Kułaj. Koniec miesiąca przyniósł kolejny cios – po ciężkiej chorobie 28 maja zmarł Prymas Tysiąclecia kardynał Stefan Wyszyński. Rolnicy stracili nie tylko duchowego przywódcę, ale również największego spośród obrońców prawa do swobodnego zrzeszania się w niezależne związki zawodowe.

Czerwiec

Po zarejestrowaniu Związku rozpoczęły się przygotowania do wyborów władz lokalnych, które miały poprzedzić ogólnopolski zjazd rolniczej „Solidarności”. Ponieważ jednak termin walnego zebrania delegatów kilka razy przekładano, ostatecznie nie doszło do niego przed wprowadzeniem stanu wojennego. W trakcie kilkunastu tygodni działaczom chłopskim w całej Polsce udało się stworzyć strukturę terenową silnej, niezależnej organizacji na wsi, która zgodnie ze statutem rozpoczęła starania o skuteczną obronę interesów gospodarstw rodzinnych w warunkach socjalizmu oraz wszechstronny rozwój obszarów wiejskich. Liczbę członków NSZZ RI „Solidarność” oceniano na od 800 tysięcy do 3 milionów osób.

Strajki chłopskie w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych, kryzys bydgoski, a następnie rejestracja Związku przyczyniły się do wzrostu zainteresowania działalnością społeczną na wsi. W połowie 1981 roku wiele osób podejmowało decyzję o przystąpieniu do NSZZ RI „Solidarność”, który uzyskał autorytet pozwalający na rozwinięcie dotychczasowych przedsięwzięć, jak też rozpoczęcie nowych projektów. W całym kraju otwierano biura i punkty konsultacyjne, a delegacje związkowe uczestniczyły w obchodach oficjalnych świąt. Niektóre z nich, na przykład Zielone Świątki, organizowały władze lokalne rolniczej „Solidarności”. Rozwijał się również ruch wydawniczy – na rynku prasowym zaczęły pojawiać się nowe tytuły czasopism skoncentrowanych na analizowaniu najważniejszych tematów związanych z funk-

cjonowaniem sektora rolno-spożywczego. W odpowiedzi na rosnącą potrzebę modernizacji szeroko pojętej edukacji społeczno-ści wiejskiej i wynikającą z niej konieczność zapewnienia nowego zaplecza eksperckiego 10 czerwca OKZ utworzył Krajowy Ośrodek Studiów i Ekspertyz NSZZ RI „Solidarność”. Do jego głównych zadań należało prowadzenie badań nad problemami wsi oraz opracowywanie dokumentów programowych określających stanowisko Związku w ogólnopolskiej debacie nad przyszłością polskiego rolnictwa.

Związek znajdował się w stanie permanentnej kampanii wyborczej, przez co w kierownictwie władz krajowych stale dyskutowano nad koncepcją funkcjonowania struktur centralnych i regionalnych. Sceptyczna wobec polityki OKZ pozostawała grupa dawnych działaczy „Solidarności Chłopskiej”, którzy żądali przywrócenia statutowych zapisów o osobowości prawnej związków wojewódzkich. Swoje zastrzeżenia zgłaszali również inni reprezentanci środowiska wiejskiego, dlatego obok OKZ kształtowały się inne ośrodki ruchu związkowego. Centralne władze NSZZ RI „Solidarność” starały się powstrzymać proces rozbicia, podejmując przy tym wiele działań statutowych mających wzmocnić pozycję rolników w gospodarce PRL.

Jednym ze skutków posierpniowej odwilży był wzrost zainteresowania Zachodu sytuacją w Polsce i pomysłami rozwiązania kryzysu żywnościowego. W dniach 2–4 czerwca delegacja Związku w składzie: Roman Bar-toszcze, Stanisław Janisz i Wojciech Oberni-

kowicz udała się do Włoch, gdzie wymienieni odwiedzili kongres związków zawodowych drobnych rolników i robotników. Ponadto związkowcy wzięli udział w posiedzeniu Federacji Związków Zawodowych Pracowników Rolnych EWG, podczas którego uchwalono poprawki do statutu umożliwiające przystąpienie do Federacji związków zawodowych z Europy Środkowo-Wschodniej. Działacze NSZZ RI „Solidarność” spotkali się również z Janem Pawłem II.

W dniach 9–18 czerwca we Włoszech przebywała oficjalna delegacja NSZZ RI „So-

lidarność”, która wzięła udział w kongresie Włoskiej Unii Pracy. Podczas tego wyjazdu doszło do spotkania Ojca Świętego z reprezentantami Związku: Janem Kułajem, Piotrem Baumgartem, Gabrielem Janowskim, Andrzejem Chałupnikiem, Janem Cioskiem, Januszem Rożkiem oraz Wiesławem Kęcikiem. Wziął w nim także udział ksiądz Czesław Sądłowski. Papieskie wsparcie miało szczególne znaczenie dla polskich rolników, którzy w następnych miesiącach musieli zmierzyć się z licznymi wyzwaniami.

Lipiec

Nie do przecenienia była rola, którą w historii NSZZ RI „Solidarność” odegrało polskie duchowieństwo. Zaangażowanie hierarchii kościelnej miało fundamentalne znaczenie szczególnie w pierwszej połowie 1981 roku, gdy rolnicy z całego kraju organizowali akcje protestacyjne mające nakłonić władze państwowe do rozmów o legalizacji związku. Decydujące w tej batalii było poparcie Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego, zdecydowanie broniącego prawa rolników do zrzeszania się w niezależne związki. Stąd

episkopat Polski pod przewodnictwem nowego prymasa Polski arcybiskupa warmińskiego Józefa Glempa (7 lipca Jan Pawła II prekonizował go arcybiskupem metropolitą warszawskim, a także arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim) wydawał się jedyną instytucją, która mogła nakłonić zróżnicowane środowisko rolniczej „Solidarności” do podjęcia dialogu. 13 lipca w trakcie zorganizowanego w siedzibie Sekretariatu Episkopatu Polski spotkania liderów związkowych postanowiono między innymi o tym, żeby zawieszonym członkom

OKZ zaproponować powrót do pracy i powołać komisję statutową OKZ, która przygotowałaby projekt zmian na I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ RI „Solidarność”.

Uspokojenie sytuacji pozwoliło zwiększyć aktywność w innych obszarach działalności. Dzięki temu 17 lipca zawarto porozumienie między NSZZ RI „Solidarność” a zrzeszeniami hodowców i producentów rolnych, na podstawie którego związek został uznany za jedynego reprezentanta interesów zawodowych rolników, natomiast zrzeszenia miały zająć się obroną interesów poszczególnych gałęzi produkcji rolnej. Jednocześnie umożliwiło to załatwienie kwestii składek członkowskich, które każdy członek „Solidarności” miał wpłacać na konto Związku.

Kwestie finansowe stały się przyczyną najpoważniejszego konfliktu NSZZ RI „Solidarność” z rządem. 6 lipca odbyło się spo-

tkanie przedstawicieli Komisji ds. Realizacji Porozumień Rzeszowsko-Ustrzyckich z Zespołem Międzyresortowym do Współpracy z Organizacjami Rolniczymi i Związkami Zawodowymi Rolników, podczas którego pierwszy raz pojawiła się kwestia rozdziału środków Funduszu Rozwoju Rolnictwa. 20 lipca władze krajowe rolniczej „Solidarności” zaprotestowały przeciwko faworyzującym CZKiOR zasadom, czyli planom obligatoryjnego przekazywania 20 procent budżetu na konto związku kółek rolniczych. OKZ zażądał zamiany tego stanu rzeczy pod groźbą strajku podatkowego (od 1 września członkowie NSZZ RI „Solidarności” mieli wstrzymać się z opłacaniem trzeciej raty podatku rolnego). Już sama zapowiedź uruchomienia radykalnych środków sprzeciwu rzutowała na klimat rozmów z reprezentantami Ministerstwa, które trwały jeszcze wiele tygodni.

Sierpień

Stanowcze postawienie sprawy zmian w rozdysponowaniu FRR przyniosło połowiczny sukces. 17 sierpnia, podczas negocjacji w Ministerstwie Rolnictwa, zawarto porozumienie zobowiązujące Radę Ministrów do przedłożenia nowego projektu ustawy, której zapisy odpowiadałyby ustaleniom rzeszowsko-ustrzyckim i równocześnie wprowadziłyby nowe zasady zarządzania środkami Funduszu, w tym pieniędzmi zebranymi z trzeciej raty podatku. Rezultaty rozmów w Ministerstwie zostały przyjęte wśród członków NSZZ RI „Solidarność” z mieszanymi uczuciami. Swoje niezadowolenie z ustaleń wyrazili

na przykład działacze związkowi z województwa toruńskiego, zwracając uwagę na ich ogólnikowy charakter i brak gwarancji zrealizowania planu naprawy. Na dodatek cały sukces negocjacyjny stanął pod znakiem zapytania po tym, gdy CZKiOR oświadczył, że nie zrezygnuje z wpływów z FRR, nie rozliczy się ze środków wydanych przez ostatnie trzy lata ani nie przystanie na zamrożenie cen za usługi dla rolników. Ponieważ kontrakcja kótek rolniczych została wsparta przez władze państwowe, OKZ podtrzymał decyzję o rozpoczęciu strajku podatkowego, wzywając członków NSZZ RI „Solidarność” do udziału w proteście.

Uczestnictwo w tej akcji sięgało nawet 70 procent, a w niektórych częściach Polski strajkowały w ten sposób całe gminy.

W sierpniu 1981 roku Krajowy Ośrodek Studiów i Ekspertyz NSZZ RI „Solidarność” przedstawił związkowy projekt ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i ich rodzin. Związek rozpoczął intensywne rozmowy o współpracy z pracowniczą „Solidarnością” w kwestii zatrudnienia robotników przy pracach polowych. Poza tym rolnicza „Solidarność” starała się rozszerzyć swoją działalność w kierunku popularyzacji na poziomie gmin programu ruchu solidarnościowego, który zakładał nowe warunki współpracy z administracją, dyrekcją RSP i SKR oraz lokalnymi instytucjami. 18 sierpnia w Rzeszowie utworzono Komisję Koordynacyjną Polski Południowo-Wschodniej (w jej składzie znaleźli się działacze z Krosna, Przemyśla i Rzeszowa) w celu realizacji takich postulatów jak dysponowanie FRR. Ze względu na oportunizm władz państwowych rezultaty tej pracy przyniosły tylko częściowy sukces – 31 sierpnia Komisja ds. Realizacji Porozumień Rzeszowsko-Ustrzyckich poinformowała przewodniczącą Sejmowej

Komisji Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego, że spośród 41 zapisów porozumień rząd zrealizował tylko 13 punktów.

Polityka władz państwowych w drugiej połowie 1981 r. koncentrowała się na próbach rozbicia ruchu solidarnościowego na wsi i wprowadzenia do Związku osób, które można było wykorzystać w pracy operacyjnej. SB monitorowała sytuację w OKZ i rosnące wpływy krytyków linii reprezentowanej przez Jana Kułaja. Dlatego z dużym zainteresowaniem odnotowano rejestrację 12 sierpnia „Solidarności Chłopskiej” Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. Trzy dni później w Trzyczynie niedaleko Bydgoszczy podczas spotkania rolniczych działaczy z kilku regionów kraju (głównie reprezentujących nurt „Solidarności Chłopskiej”) utworzono Radę Porozumiewawczą Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność”. W perspektywie kolejnych akcji protestacyjnych kłótnie o kształt ruchu związkowego ułatwiały działania bezpieki ukierunkowane na wykorzystanie różnic wśród działaczy „Solidarności” do celów związanych z przygotowywanym planem wprowadzenia stanu wojennego.

Wrzesień

Próby wyeliminowania Związku z życia społecznego nie miały szans powodzenia, przyczyniły się za to do zwiększenia działań na rzecz utrzymania jedności całego ruchu. Na zjeździe OKZ 12–13 września przyjęto uchwałę, w której utworzoną przed niespełna miesiącem Radę Porozumiewawczą uznano za ciało działające w sprzeczności ze statutem. Jednocześnie wezwano osoby uczestniczące w pracach Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność” do

natychmiastowego odstąpienia od tej działalności, grożąc odebraniem mandatów na zjazd krajowy.

Brak rezultatów w kluczowych dla rolników kwestiach skutkował pojawianiem się lokalnych inicjatyw, które miały stanowić odpowiedź na podnoszone przez mieszkańców wsi potrzeby szybkiego uregulowanie spraw gospodarki żywnościowej w Polsce. Przede wszystkim należy podkreślić, że 13 września działalność zainaugurowała Wszechnica Związkowa pod kierunkiem Wandy Pomia-

nowskiej, Zofii Józefowicz i prof. Zbigniewa Wierzbickiego, której zadaniem było organizowanie szkoleń dla przewodniczących struktur gminnych i wiejskich. W ramach kształcenia elit związkowych kładziono nacisk na naukę zasad polityki lokalnej, prowadzenie zebrań i dokumentacji, przeprowadzanie zebrań, a także przekazywano informacje dotyczące historii i socjologii wsi.

Co prawda 23 września ogłoszono, że premier podpisał uchwałę o wykorzystywaniu FRR zgodnie z decyzją walnego zebrania rolników wsi, ale było to w zasadzie jedyne ustępstwo ze strony władz w tym czasie. Tam gdzie przeciągające się negocjacje nie rokowały już choćby kompromisowego rozwiązania kryzysu, coraz częściej sięgano po radykalne środki. Obok znanych już metod walki, polegających na okupacji budynków administracyjnych (na przykład 19–24 września rolnicy okupowali UMiG w Zakroczymiu) czy rozpoczętym we wrześniu strajku podatkowym, działacze NSZZ RI „Solidarność” rozpoczęli tak zwaną walkę o ziemię, doma-

gając się przeprowadzenia korzystnej dla gospodarstw rodzinnych parcelacji sektora gospodarki uspołecznionej. W całym kraju siłą przejmowano sporne grunty oraz majątek PGR i RSP. Przykładowo po jednej z takich akcji w województwie bydgoskim rozpoczął się długotrwały konflikt wokół spornej kwestii, który zakończyło dopiero wprowadzenie stanu wojennego.

Pielęgnowano za to dobre relacje środowiska związkowego z duchowieństwem. W uroczystościach dożynkowych zorganizowanych z inicjatywy NSZZ RI „Solidarność” 20 września w Olsztynie uczestniczył prymas Polski arcybiskup Józef Glemp. Działacze związkowi niejednokrotnie dawali wyraz przywiązania do wartości chrześcijańskich, czego najlepszym przykładem było przyjęcie uchwały w sprawie korzystania z sal szkolnych dla potrzeb katechetycznych. Skierowany do Ministerstwa Oświaty i Wychowania dokument zwracał uwagę na potrzebę udostępnienia sal szkolnych dla prowadzenia lekcji religii.

Październik

Jednym ze skutków prowadzonej konsekwentnie przez władze taktyki „odcinowych konfrontacji” był wzrost nastrojów antychłopskich w miastach. Umiejętnie podsycany antagonizm na linii miasto–wieś ujawnił się szczególnie pod koniec 1981 roku, kiedy to nawet niektóre struktury pracowniczej „Solidarności” zaczęły krytykować strategię NSZZ RI „Solidarność”, oskarżając partnerów o wywołanie w Polsce kryzysu żywnościowego. Pogarszające się z dnia na dzień zaopatrzenie w podstawowe produkty zmusiło obradujące w dniach 17–18 października w Wierchosławicach kierownictwo OKZ do uchwalenia oficjalnego stanowiska, w którym wyrażano głę-

bokie zaniepokojenie zarówno sytuacją wewnętrzną kraju, jak i atakiem medialnym na rolniczą „Solidarność”. Dlatego też zwrócono się z apelem do NSZZ „Solidarność” o skuteczną kontrolę punktów skupu i dystrybucji żywności, aby zapobiec nadużyciom i marnotrawstwu.

Pomimo narastającej atmosfery konfrontacji związek nie rezygnował z wyważonych metod działania, deklarując gotowość do podjęcia rozmów z przedstawicielami władzy. Tymczasem rząd rozpoczął wyrafinowaną grę polityczną, w której wykorzystywał wszystkie możliwości do osłabienia drugiej strony. Wbrew wcześniejszym programowym deklaracjom NSZZ RI „Solidarność” podczas

zorganizowanego 23 października spotkania przedstawicieli Związku i resortu rolnictwa padła propozycja wprowadzenia tak zwanej sprzedaży związanej w stosunku 5 : 1, czyli za żywność wartą 5000 zł rolnicy mieli otrzymywać talon na artykuły przemysłowe o wartości 1000 zł. Ten i kolejne pomysły rządzących (między innymi walki ze spekulacją) prowadziły wprost do wywołania konfliktów. W dniach 5–10 października w Ministerstwie Rolnictwa trwał strajk okupacyjny rolników z województwa siedleckiego przeciwko nieuczciwym komasacjom, 13 października rozpoczął się protest w zakładzie rolnym w Lubogórze, w który zaangażowały się NSZZ „Solidarność” i NSZZ RI „Solidarność”, zaś 25 października rolnicy rozpoczęli okupację Domu Kultury w Łochowie, domagając się parcelacji PGR. Takich akcji w całej Polsce było znacznie więcej; działacze związkowi starali się w ten sposób zwrócić uwagę na niesprawiedliwe traktowanie indywidual-

nych producentów – w przeciwieństwie do pracowników PGR rolnikom nie przysługiwały pensje i dodatki, nie mieli oni także wystarczającego dostępu do środków produkcji i nowoczesnego sprzętu.

Podczas wspomnianego już zebrania w Wierchosławicach związkowcy oddali hołd Wincentemu Witosowi, składając wiązanki kwiatów przy jego grobie. W trakcie zjazdu kontynuowano zmiany personalne – poszerzono wówczas skład Prezydium OKZ do 15 osób, a poza tym przyjęto nowe regulacje programowe. Tymczasem powołana w sierpniu Rada Porozumiewawcza 10 października przekształciła się w Krajową Komisję Porozumiewawczą Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność”. Nowa struktura wyróżniała się większą otwartością na współpracę z ZSL, co prowadziło do nieporozumień w środowisku wiejskim.

Listopad

Rozpoczęte w październiku strajki były kontynuowane w następnym miesiącu. Brak możliwości uzyskania jakichkolwiek ustępstw ze strony władzy skutkowało dalszą radykalizacją nastrojów w środowisku i spontanicznymi wybuchami protestów na terenie całej Polski. Nie oglądając się na wyniki prac OKZ, działacze związkowi w regionach sami zaczęli kierować akcjami protestacyjnymi, których częstotliwość zwiększyła się po decyzji rządu z 1 listopada o wprowadzeniu sprzedaży związanej artykułów przemysłowych za dostawy żywności. Najważniejszy strajk rozpoczął się 5 listo-

pada w Siedlcach, gdzie doszło do okupacji budynku organizacji młodzieżowych. Lokalny protest, którego uczestnicy domagali się między innymi konstytucyjnych gwarancji dla własności ziemi, jak też prawa jej dziedziczenia i swobodnego obrotu oraz przeprowadzenia demokratycznych wyborów do gminnych rad narodowych i wybieralności naczelników gmin przez radę w wyborach tajnych, szybko nabrał znaczenia ogólnopolskiego. Dlatego na liście postulatów znalazły się także żądania nadania szerokich kompetencji zebraniom ogólnowiejskim (miały stać się jedynym reprezentantem

wsii), umożliwienia rolnikom zakupu ziemi należącej do PGR i RSP, reformy systemu ubezpieczeń, nauki religii w szkołach czy odstąpienia od sprzedaży wiązanej. Akcja spotkała się z dużym zainteresowaniem, czego potwierdzeniem był udział przedstawicieli innych województw w pracach komitetu strajkowego, w skład którego weszli: Edmund Drygiel (przewodniczący), Wacław Sobotka (wiceprzewodniczący), Wiktor Stasiak (sekretarz), a także Zbigniew Adamczuk, Zenon Borkowski, Franciszek Bieliński i Władysław Lipiński.

W odpowiedzi na wydarzenia w Siedlcach Wojewódzki Komitet Założycielski NSZZ RI „Solidarność” w Toruniu 8 listopada podjął decyzję o przekształceniu się w komitet strajkowy. Protestując przeciwko łamaniu przez władze porozumień zawartych w Rzeszowie, Ustrzykach i Bydgoszczy a także lokalnych zobowiązań, 12 listopada działacze Związku rozpoczęli strajk okupacyjny w przedsiębiorstwie Cukrowni Toruńskie. W rozmowach z przedstawicielami administracji komitet reprezentowały następujące osoby: Antoni Łapczyński, Jan Ziętański, Zdzisław Meller, Michał Grabianka oraz inni członkowie rolniczej „Solidarno-

ści”. Uzyskawszy poparcie zakładów pracy województwa toruńskiego, strajk będący wyrazem solidarności z akcją w Siedlcach został włączony przez OKZ w skład Ogólnopolskiego Komitetu Strajkowego.

Nasilające się protesty zmusiły władze do podjęcia 13 listopada rozmów między przedstawicielami władz krajowych NSZZ RI „Solidarność”, reprezentantami strajkujących z Siedlec a delegacją rządową pod kierownictwem wiceministra Kaczyńskiego. Nieprzejednane stanowisko władz państwowych wzmagало opór w całej Polsce. 17 listopada rolnicy zajęli budynek WZKiOR w Świdnicy. Podobnie postąpili także członkowie „Solidarności Chłopskiej”, którzy 23 listopada proklamowali strajk okupacyjny w siedzibie kółek rolniczych we Włocławku. Do końca miesiąca podobne incydenty odnotowano w różnych częściach kraju, między innymi w: Łańcutcie, Markowej, Białobrzegach, Kolbuszowej, Leżajsku, Tyczynie, Strzeżowie i Zamościu. Z tego powodu obradujący 30 listopada Ogólnopolski Komitet Strajkowy przyjął instrukcję strajkową, w której zalecał lokalnym komitetom strajkowym podjęcie negocjacji i zawieszenie akcji protestacyjnych.

Grudzień

Wraz z wprowadzeniem stanu wojennego władze zawiesiły działalność wszystkich organizacji społecznych oraz związków zawodowych i jednocześnie rozpoczęły realizację długo opracowywanego planu rozbicia struktur opozycyjnych – w ramach akcji „Jodła” wieczorem 12 grudnia 1981 roku internowano pierwszych działaczy „Solidarności”. Wobec członków Związku zastosowano również inne metody represji, na przykład długotrwałe przesłuchania czy zmuszanie do podpisywania upokarzających deklaracji lojalności.

Oprócz internowania działaczy władze przeprowadziły akcję likwidacji wszystkich strajków w Polsce. Interweniujące służby wy-

kazały się wyjątkową brutalnością zwłaszcza wobec uczestników protestów w Toruniu i Zamościu. 13 grudnia około godziny 5.00 otoczono budynek Cukrowni Toruńskich, a o godzinie 6.00 nastąpił szturm oddziałów ZOMO. Jeden z uczestników tych wydarzeń, Henryk Śmiątek, pisał później, że zaraz po wybiciu szyby w drzwiach wejściowych funkcjonariusze sił porządkowych wtargnęli do środka. Spychani przez zomowców walących pałami w tarcze rolnicy i wartownicy zostali przyciśnięci do ściany, po czym zaczęli śpiewać *Rotę* i hymn narodowy, gdy tymczasem oprawcy zerwali i podeptali wizerunek Orła Białego w koronie, obraz Matki Bożej, a także całe wyposażenie ołtarza. Oprócz

pomieszczeń okupowanych przez rolników oddział ZOMO dokonał spustoszeń w całym budynku. Kierujący akcją oficer spisał dane związkowców, odsyłając ich do domu z nakazem meldowania się we właściwej miejscowo jednostce milicji. Ryszarda Kozickiego i Rajmunda Depczyńskiego przetransportowano na lotnisko, a następnie internowano w Potulicach.

Według ustaleń Andrzeja W. Kaczorowskiego w okresie stanu wojennego internowano łącznie 359 uczestników ruchu solidarnościowego na wsi, to jest działaczy związków zawodowych rolników oraz 40 współpracowników rolniczej „Solidarności”. Zdecydowana większość spośród nich po zwolnieniu z internowania kontynuowała działalność opozycyjną, narażając się tym samym na nowe represje, zaś Piotr Bartoszcze stracił życie w niewyjaśnionych do dziś okolicznościach. Szczególną aktywnością wykazywali się reprezentanci NSZZ RI „Solidarność” z województwa stołecznego, którzy regularnie spotykali się w prywatnych mieszkaniach, a później w kościołach i na plebaniach, uznając konieczność kontynuacji działania mimo restrykcji wprowadzonych przez władze państwowe. Internowanie najważ-

niejszych działaczy władz krajowych Związku pozwoliło grupie warszawskiej przejąć inicjatywę, czego przykładem było nawiązanie kontaktów z Prymasowskim Komitetem Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom, który wspierano przez regularne dostarczanie żywności dla prześladowanych oraz dostarczanie paliwa i organizowanie transportu dla osób wizytujących miejsca odosobnienia. Dzięki kontaktom Józefa Broniszewskiego z Karczewa biskup Władysław Miziołek 12 maja 1982 roku, w pierwszą rocznicę rejestracji NSZZ RI „Solidarność”, odprawił mszę świętą w katedrze warszawskiej, która zgromadziła przedstawicieli Związku z całej Polski. Wtedy też pojawił się pomysł zorganizowania ogólnopolskich dożynek, które odbyły się 5 września 1982 r. w Częstochowie (wzięło w nich udział 300 tysięcy wiernych). To właśnie podczas tych uroczystości po raz pierwszy rozmawiano o możliwości powołania duszpasterstwa rolników. Kontynuując działalność rolniczej „Solidarności”, rozwijało się ono przez całą dekadę, dając mieszkańcom wsi możliwość nieskrępowanego organizowania życia religijnego i społecznego w duchu oraz tradycji niepodległej Rzeczypospolitej.

ARYJO KROLOWO POLSKI

MODL SIE ZANAMI

Lista internowanych rolników

Według danych MSW podczas stanu wojennego internowano 333 członków NSZZ RI „Solidarność”, a także członków „Solidarności Chłopskiej” i „Solidarności Wiejskiej” oraz pracowników i doradców związkowych. Ogółem ta forma represji dotknęła więc około 370 osób.

Andrzej W. Kaczorowski

BIALSKOPODLASKIE

Jerzy Geresz – Kobylany (gm. Stara Kornica)
Maksymilian Kwaśniewski – gm. Komarówka

BIĄŁOSTOCKIE

Jan Beszta-Borowski – Uhowo (gm. Łapy)

BIELSKIE

Roman Chomicki – Jasienica
Józef Cinal – Wieprz
Stanisław Górecki
Antoni Mleczo – Wilamowice
Aleksy Stopa
Andrzej Zawila

BYDGOSKIE

Piotr Bartoszcze – Sławęcin (gm.
Inowrocław)
Roman Bartoszcze – Sławęcin (gm.
Inowrocław)
Józef Dernoga – Ludziska (gm. Janikowo)
Kazimierz Dudek – Kałuda Wielka (gm.
Janikowo)
Witold Hatka – Zielonka (gm. Białe Błota)

Janusz Kluch – Witunia (gm. Więcbork)
Urban Matuszewski – Wudzynek
(gm. Dobrcz)
Stanisław Mojesowicz – Gogolinek
(gm. Koronowo)

CHEŁMSKIE

Józef Domińczuk – Dryszczów (gm. Żmudź)
Bronisław Kaszczuk – Krobonosz (gm. Sawin)
Andrzej Knap – Krasnystaw
Janusz Lewczuk – Wojstawice
Henryk Niedźwiedź – Czajki (gm. Kraśniczyn)
Lucjan Nitendel – Borki
Roman Oleszczyński – Bezek
(gm. Siedliszcze)
Ryszard Sawa – Łopiennik Górny
(gm. Łopiennik)
Feliks Szady – Żmudź
Mieczysław Szczepanik – Rakotupy Duże
(gm. Leśniowice)
Eugeniusz Wilkowski – Kurmanów
(gm. Białopole)
Stanisław Zając – Kanie (gm. Rejowiec
Fabryczny)

CIECHANOWSKIE

Stanisław Adamczyk – Ciechanów
Stanisław Kudlicki – Lutocin
Stanisław Mierzwiński? – Raciąż
Andrzej Nawrocki – Grudusk

CZĘSTOCHOWSKIE

Sylwester Bagiński – Częstochowa
Władysław Krawczyk – Miedźno
Józef Lamch – Tomiszowice (gm. Niegowa)
Jan Łaszek – Myszków
Grzegorz Myga – Częstochowa
Józef Sagan – Dębie (gm. Popów)
Marian Zembik – Turów (gm. Olsztyn)
Stefan Zjawiony – Koniecpol Stary

ELBLĄSKIE

Józef Kudła – Klimy (gm. Kisielice)
Marek Milejski – Przemysław (gm. Stegna)
Helena Wajdlejt
Karol Wojtaszczyk – Rybina (gm. Stegna)

gdańskie

Benedykt Brandt – Gotębiewo Wielkie (gm.
Trąbki Wielkie)
Kazimierz Kocent – Stara Huta (gm.
Przywidz)
Józef Naczk – Tuchlino (gm. Sierakowice)

GORZOWSKIE

Ryszard Andrzejewski
Stanisław Bożek – Kuźnik (gm. Międzyrzecz)
Jan Karaś – Deszczno
Franciszek Kowalczyk – Grąsy (gm.
Dobiegniew)
Stanisław Lis – Brzozowiec (gm. Deszczno)

Stanisław Siekanowicz – Gorzów
Wielkopolski

Piotr Skowron-Santocko (gm. Kłodawa)
Andrzej Szaja – Krzynka (gm. Barlinek)
Tadeusz Tracz – Polichno (gm. Santok)

JELENIOGÓRSKIE

Jan Ciosek – Łagów (gm. Zgorzelec)
Adam Dudek – Jeżów Sudecki
Henryk Trębacz – Nowogrodziec

KALISKIE

Józef Bednarski – Chojno (gm. Szczytniki)
Leonard Duszeńko – Krzyżówki
(gm. Koźminek)
Stanisław Gawet – Warszaw (gm. Opatówek)
Paweł Kubis – Ceków
Ryszard Łańduch – Porwity (gm. Opatówek)
Kazimierz Patryas – Koźmin
Henryk Piwowarczyk
Bogusław Śliwa
Mieczysław Walczykiewicz – Staw
(gm. Szczytniki)

KATOWICKIE

Jerzy Grzebieluch – Łazy
Edward Ludwikowski – Niegowonice
(gm. Łazy)
Andrzej Majchrzak?
Eugeniusz Miąsko – Koryczany
(gm. Żarnowiec)
Bernard Szweda – Miedźna

KIELECKIE

Władysław Bujnowski – Kielce
Bogusław Chlewicki – Bieliny
Ireneusz Dzioba – Garbacz (gm. Waśniów)

Marian Gała – Bęczków (gm. Górno)
Czesław Kuranda
Stefan Lisowski
Bogdan Migas – Masłów
Zbigniew Myszkowski
Wanda Pomianowska – Radkowice
(gm. Pawtów)
Wacław Rembosz – Kielce
Marian Świetliński – Stupia Jędrzejowska
Mieczysław Woźniak – Skarżysko-Kamienna

KONIŃSKIE

Ireneusz Niewiarowski – Cząstków-Łubno
(gm. Kłodawa)

KOSZALIŃSKIE

Włodzimierz Grzybicki – Zagóz
(gm. Drawsko Pomorskie)
Jan Jarzyński – Chociwle (gm. Bobolice)
Leon Kaźmierczak – Koszalin
Franciszek Lipiński – Sulikowo (gm. Barwice)

KRAKOWSKIE

Jerzy Batko – Ochojno (gm. Świątniki Górne)
Jan Fricze – Mitocice (gm. Słomniki)
Bronisław Łuczywo – Wawrzeńczyce
(gm. Igołomia)
Franciszek Maślanka – Wola Radziszowska
(gm. Skawina)
Jan Nowak – Kraków
Witold Sieja – Żydów (gm. Igołomia)

KROŚNIEŃSKIE

Leon Czaplicki – Ustrzyki Dolne
Sławomir Dziennik – Ustrzyki Dolne
Franciszek Łysyganicz – Polana
(gm. Ustrzyki Dolne)

Stanisław Kulig – Lublica (gm. Kołaczyce)
Walerian Mocek – Lublica (gm. Kołaczyce)
Wieńczystaw Nowacki – Dwernik
(gm. Lutowiska)
Urszula Poziomek – Dwernik (gm. Lutowiska)
Lubomir Szarek
Franciszek Trybus – Kopytowa
(gm. Chorkówka)
Robert Turski – Sękowiec (gm. Lutowiska)
Jarosław Waszczuk – Ustrzyki Dolne

LEGNICKIE

LESZCZYŃSKIE

Jerzy Jankowski
Roman Kowalski – Góra Śląska
Tadeusz Tatkowski – Leszno
Antoni Żurawski – Szlichtyngowa

LUBELSKIE

Władysław Iżewski – Biskupice
(gm. Trawniki)
Michał Niesyn – Jaszczów (gm. Milejów)
Edward Paczkowski – Kolonia Ostrówek
(gm. Milejów)
Jan Poterek – Białki Górne (gm. Ryki)
Janusz Poterek – Białki Górne
(gm. Ryki)
Stefan Roczon – Ostrówek (gm. Milejów)
Janusz Rożek – Kolonia Górne (gm. Milejów)
Antoni Skłodowski – Drążgów (gm. Uteż)
Jan Tracz – Zalesie (gm. Mełgiew)
Zenon Wysokiński – Kolonia Trębaczów
(gm. Łęczna)

ŁOMŻYŃSKIE

Marian Wyszynski – Szepietowo

ŁÓDZKIE

Tadeusz Juszczak – Aleksandrów Łódzki

NOWOSĄDECKIE

Franciszek Bachleda-Księdzularz – Zakopane

Stanisław Bodziony – Podegrodzie

Jerzy Mrocza – Nowy Targ

Józef Mrowca-Ciulacz – Olcza (Zakopane)

Władysław Piksa – Czerniec (gm. Łącko)

Jan Sikoń – Łukowica (gm. Limanowa)

OLSZTYŃSKIE

Jan Kamiński

Tadeusz Kosek – Surmówka (gm. Sorkwity)

Tadeusz Kotowicz – Czerwona

Ireneusz Przytułski – Morąg?

Adam Tołkacz – Sorkwity

Jan Wasylczyszyn – Smolajny

(gm. Dobre Miasto)

Henryk Wydryszek – Morąg

OPOLSKIE

Tadeusz Czyżowicz – Głubczyce

Jerzy Gneciak – Czarnowąsy

OSTROŁĘCKIE

Andrzej Babecki – Wielodroź (gm. Przasnysz)

Daniela Bojarska – Bogate (gm. Przasnysz)

Zdzisław Chojnowski – Opęchowo

(gm. Troszyn)

Henryk Jarnutowski – Piski (gm. Czerwin)

Leszek Kobyliński – Budzyno-Lipniki

(gm. Czerwona)

Marian Perzanowski – Perzanowo

(gm. Czerwona)

Jan Podleś – Szczawin (gm. Goworowo)

Edward Suchecki – Kadzidło

Stanisław Szabłowski – Zastawie

(gm. Wąsewo)

Eugeniusz Żera – Kaczyńskie (gm. Kadzidło)

PILSKIE (0)

PIOTRKOWSKIE

Andrzej Frymus – Radomsko

Stawomir Sadurski – Bukowie Górne

(gm. Bełchatów)

Bogdan Zakrzewski – Bełchatów

PŁOCKIE

Janusz Puternicki – Gąbin

Julian Szpiłski – Karwowo (gm. Bodzanów)

Zbigniew Śmigielski – Drobin

Zenon Śmigielski – Drobin

POZNAŃSKIE (0)

PRZEMYSKIE

Kazimierz Bajcar – Kaszyce (gm. Orty)

Henryk Cząstka – Kisielów (gm. Zarzecze)

Augustyn Czubocha – Tuczępy

(gm. Jarostaw)

Henryk Duchañ – Rozbórz (gm. Przeworsk)

Jan Karuś – Tapin (gm. Rokietnica)

Józef Klata – Dachnów (gm. Cieszanów)

Jan Kułaj – Cieszacin Wielki (gm. Pawtosiów)

Władysław Mazur – Gniewczyna

(gm. Jarostaw)

Izydor Miara – Orzechowce (gm. Żurawica)

Stanisław Pajda – Cieszacin Wielki

(gm. Pawtosiów)

Roman Rzepecki – Stary Dzików

Mieczysław Stopyra – Tuczępy

(gm. Jarostaw)

Tadeusz Trelka – Tuczempy (gm. Jarostaw)
Jerzy Trojnar – Orty
Józef Wasiuta – Pełkinie (gm. Jarostaw)
Kazimierz Wirkijowski – Stubno

RADOMSKIE

Jerzy Falkiewicz – Sienno
Kazimierz Kowalczyk – Skaryszew
Henryk Kosut – Lisów (gm. Promna)
Zdzisław Ostatek – Grójec
Stefan Pachocki – Belsk Duży
Kazimierz Prykiel – Sanki (gm. Promna)
Ludwik Skowron – Łęczeszycze (gm. Belsk Duży)

RZESZOWSKIE

Antoni Bartyński – Hermanowa (gm. Tyczyn)
Emil Chlebicki – Godowa (gm. Strzyżów)
Władysław Ćwikła – Brzyska Wola (gm. Kuryłówka)
Bogdan Duchañ – Rzeszów
Józef Dyka – Szufnarowa (gm. Wiśniowa)
Jacek Hansel – Mazury (gm. Raniżów)
Stanisław Kalita – Trzciana (gm. Czermin)
Tadeusz Kensy – Rzeszów
Władysław Kmiec – Strzyżów
Krzysztof Kozdraś – Gwoźnica Górna (gm. Niebylec)
Stanisław Krasoń – Łowisko (gm. Kamień)
Franciszek Leś – Trzciana (Mielec?)
Janusz Perc – Wola Zdakowska (gm. Gawłuszowice)
Franciszek Perlak – Wola Zarzycka (gm. Nowa Sarzyna)
Janusz Szkutnik – Rzeszów

SIEDLECKIE

Zbigniew Adamczuk – Gałki-Motomotki (gm. Repki)
Franciszek Bieliński – Wojewódki Górne (gm. Bielany)
Zenon Borkowski – Zaolszynie (gm. Trzebieszów)
Jan Dołęgowski – Przywory Duże (gm. Wiśniew)
Edward Drygiel – Siedliska (gm. Wojcieszków)
Stanisław Karpik – Opole Stare (gm. Siedlce)
Dariusz Kopeć
Antoni Prokopiak – Krzesk (gm. Zbuczyn)
Wiktor Stasiak – Sulejów (gm. Jadów)
Tadeusz Urbanek – Domanice
Stanisław Wołosz
Włodzimierz Zawadzki – Wojewódki Górne (gm. Bielany)
Irena Żyłań – Twarogi (gm. Łochów)

SIERADZKIE

Piotr Andrych – Kowale (gm. Wróblew)
Marian Duczmański – Zadzim
Jarostaw Dybka – Skomlin
Andrzej Janiak – Góra (gm. Warta)
Tadeusz Miszański – Kicman
Henryk Nowak – Góra (gm. Warta)
Stanisława Sobieraj-Bartoś – Drążna (gm. Wróblew)
Stanisław Strózik – Mokrsko
Czesław Szewczyk – Szadek
Jan Szewczyk – Goszczanów
Jerzy Świniarski – Tubądzin (gm. Wróblew)
Janusz Wiśniewski – Sieradz
Tadeusz Zakrzewski – Błaszki

Zbigniew Zimoch – Brodnia Górna
(gm. Buczek)

SKIERNIEWICKIE

Wacław Lasota – Mokra Lewa
(gm. Skierniewice)
Edward Małeckie – Korabiewice
(gm. Puszcza Mariańska)
Kazimierz Rokicki – Drzewicz Stary
(gm. Wiskitki)
Zbigniew Rokicki – Drzewicz Stary
(gm. Wiskitki)
Tadeusz Szymańczak – Skrzelew
(gm. Teresin)
Eugeniusz Temkin

SŁUPSKIE

Eugeniusz Helski
Janusz Józwiak – Zębowo (gm. Kobylnica)
Michał Pelowski – Rychnowy (gm. Człuchów)
Bogdan Świętopętk-Zawadzki

SUWALSKIE

Marian Bagiński – Mikosze (gm. Orzysz)
Jarosław Bobryk – Dunajek (gm. Gołdap)
Jan Chalecki – Nowa Dębszczyna
(gm. Filipów)
Jerzy Danieluk – Nowa Wieś Etcka
(gm. Etka)
Marek Daniłowicz – Leszczewek
(gm. Suwałki)
Ryszard Kiempisty – Blenda (gm. Przerośl)
Józef Laskowski – Wiżajny
Zygmunt Osiecki – Stobódka (gm. Szypliszki)
Henryk Sadowski – Andrzejewo
(gm. Szypliszki)
Tadeusz Skupski – Berżniki (gm. Sejny)

Stanisław Szyperek – Sadzawki
(gm. Szypliszki)
Krzysztof Zadrąg – Suwałki

SZCZECIŃSKIE

Artur Balazs – Łuskowo (gm. Wolin)
Piotr Baumgart – Szczecin
Kazimierz Dobosz – Trzebież (gm. Police)
Stefan Dragun – Gryfice
Ryszard Drozdowicz – Ugory (gm. Świerżno)
Andrzej Federczak – Żabowo
(gm. Nowogard)
Waldemar Jadtowski
Paweł Kołpaczynski – Goleniów
Ryszard Nachumeniuk – Wrzoso
(gm. Kamień Pomorski)

TARNOBRZESKIE

Jan Kozłowski – Popowice-Chwałowice
Kazimierz Rostek – Pysznica
Bogusław Włodarczyk

TARNOWSKIE

Jan Berek – Dębica
Władysław Czesak – Niedzielska
(gm. Szczurowa)
Józef Dudek – Radłów
Józef Głuszak – Koszyce Małe
Władysław Kita – Jodłowa
Anna Kolasa – Proszówka (gm. Bochnia)
Kazimierz Kośla – Dulcza Mała (gm.
Radomyśl Wielki)
Władysław Molczyk – Wierchosławice
Jan Urban – Jodłowa
Stanisław Wiśniowski – Gnojnik
Władysław Żabiński – Sukmanie
(gm. Wojnicz)

TORUŃSKIE

Zbigniew Bożejewicz – Grębocin
(gm. Lubicz)
Rajmund Depczyński – Golub-Dobrzyń
Michał Jackiewicz – Kawęczyn (gm. Obrowo)
Henryk Kapsa – Pędzewo (gm. Zławieś
Wielka)
Ryszard Kozicki – gm. Lubicz
Michał Leszczyć-Grabianka – Wielka Łąka
(gm. Kowalewo Pomorskie)
Grzegorz Lorczyk
Antoni Łapczyński – Chełmża
Kamil Matuszewski – Wiewiórki
(gm. Płużnica)
Zdzisława Meller
Stanisław Michatek – gm. Wąbrzeźno
Adam Miłoszewski
Krystyna Misiak
Konrad Sienkiewicz
Aleksander Tamiła – Miliszewy
(gm. Ciechocin)

WAŁBRZYSKIE

Kazimierz Bińkowski – Bronów
(gm. Dobromierz)
Stanisław Helski – Kobyla Głowa
(gm. Ciepłowody)
Adam Konopacki – Mąkolno (gm. Złoty Stok)
Bartłomiej Pytko – Świdnica
Marian Wójciów – Strzegom

WARSZAWSKIE

Henryk Bąk – Warszawa
Marzena Górszczyk-Kęcik – Warszawa
Gabriel Janowski – Faszczycze Stare
(gm. Błonie)
Tomasz Kamiński – Jabłonna

Wiesław P. Kęcik – Warszawa
Bogumił Studziński – Warszawa
Elżbieta Wcista-Wódarska – Warszawa
Marian Wiak – Konstantów (gm. Błonie)

WŁOCŁAWSKIE

Marian Grzębski – gm. Czernikowo
Aleksy Irzycki – gm. Brześć Kujawski
Stanisław Janisz – Makówiec
(gm. Chrostkowo)
Aleksander Kamiński
Jan Kołaczyński – Krojczyn (gm. Dobrzyń)
Wojciech Obernikowicz – Kolankowo
(gm. Lipno)
Walenty Wiśniewski

WROCŁAWSKIE

Tytus Czartoryski – Morzęcin Mały
(gm. Oborniki Śląskie)
Edmund Galek – Wrocław-Muchobór Wielki
Wojciech Machnicki – Brzezia Łąka
(gm. Długotęka)

ZAMOJSKIE

Jerzy Adamczuk
Franciszek Antoniewicz – Łabuńki II
Józef Bondyra – Przewale
Jan Chotota – Sokołówka (gm. Frampol)
Stanisław Czechoński – Szczepieszyn
Józef Czuwara – Zadnoga (gm. Krynice)
Marian Ćwik – Feliksówka (gm. Krynice)
Jan Drozdowski – Wólka Panieńska
Emilian Gontarz – Majdan Krynicki
Józef Harasim – Płoskie
Roman Holc – Chyżowice (gm. Uchanie)
Tadeusz Jakubiak – Zubowice
Tadeusz Karczmarczyk – Grabowiec

Henryk Kąkol – Wolica Brzozowa
(gm. Komarów)
Aleksander Kozaczuk – Hrubieszów
Krystian Krawczyk – Łaszczówka
(gm. Tomaszów)
Eugeniusz Kudyk – Jatutów
Zygmunt Kuryjak – Kolonia Józefin
(gm. Trzeszczany)
Zenon Kwiatkowski – Kalinówka
(gm. Skierbieszów)
Henryk Maksymowicz – Stabród
Emilian Marcola – Wolica Brzozowa
(gm. Komarów)
Jan Narolski – Ostrówek
Henryk Pawelec – Żabno (gm. Turobin)
Adolf Popławski – Horyszów Ruski
(gm. Miączyn)
Tadeusz Rogoźnicki – Horodło
Marian Sereda – Różaniec
Franciszek Stebliński – Wólka Tuczepska
Wacław Szady – Osiczyna (gm. Skierbieszów)

Kazimierz Szukało – Skibice
(gm. Grabowiec)
Tadeusz Świrgoń – Podkrasne
(gm. Stary Zamość)
Grzegorz Wnuk – Wysokie (gm. Zamość)
Jan Wojtasiuk – Lipina Stara
(gm. Skierbieszów)
Kazimierz Zamościński – Janki
Stefan Zwolak – Zadnoga (gm. Krynice)

ZIELONOGÓRSKIE

Kazimierz Hukiewicz – Rusinów
(gm. Świebodzin)
Eugeniusz Linkowski – Radnica (gm. Krosno
Odrzańskie)
Edward Lipiec – Drożków (gm. Żary)
Jarosław Nanowski – Niedoradz
(gm. Otyń)
Maciej Ołtarzewski
Jerzy Podbielski
Władysław Tlak – Maszewo

